

Küreselleşme, Hukuk ve Türkiye

Mustafa Erdoğan*

A. Giriş

Küreselleşme başta iletişim olmak üzere insani etkileşimin çeşitli biçimlerinin, uluslar arasındaki coğrafi sınırların önemini yitirmesine yol açacak şekilde, dünya ölçeğinde hızla yayılması ve bunun sonucunda insani gündem ve ilgilerin dünyalaşması süreci olarak tanımlanabilir. Küreselleşme tekil bir durum veya lineer bir süreç olmaktan çok, insani faaliyet ve etkileşimin iktisadi, siyasi, teknolojik, hukuki, askeri, kültürel ve çevresel gibi çeşitli alanlarıyla ilgili olan çok-boyutlu bir olgu olarak anlaşılmalıdır. Bu süreç, toplumların bunun bilincinde oldukları ölçüde bir dünya kamu oyununun ve ortak bir dünyalılık (insanîyet) kavrayışının oluşumuna yol açmaktadır. Bu meyanda eskiden ulusal, yerel veya bölgesel addedilen birçok sorun da artık birer dünya sorunu haline gelmek yolundadır. Öyle ki, günümüz dünyasında, bir devletin iç işlerini dış müdahaleler ve etkilerden, hatta başka ülkelerin iç ve dış politikalarındaki değişimlerden soyutlamak son derece zorlaşmıştır.

Küreselleşme en azından iki ayrı olguya işaret etmektedir. İlk olarak, birçok siyasi, iktisadi ve sosyal etkinlik kapsam bakımından dünyaya şamil hale gelmekte, ikinci olarak da devletler ve toplumların içinde ve arasında etkileşim ve birbirine bağlılık yoğunlaşmaktadır. Modern küresel sistemin yeni olan yanı, sosyal ilişkilerin –başta teknolojik, örgütsel, idari ve hukuki olmak üzere– yeni etkinlik boyutları içinde ve bunlar aracılığıyla genişlemesi ve modern iletişim ağları ve yeni enformasyon teknolojisi gibi olguların aracılık ettiği birbirine bağlılık kalıplarının sürekli olarak yoğunlaşmasıdır. Yirmibirinci yüzyılın başında, en güçlü devletler bile karşılıklı bağımlılığın gerekleriyle baş etmek durumundadırlar. Mülki sınırlar esasına dayanan ulus devletler çok uluslu şirketlerin, sermaye akışlarının ve iktisadi problemlerin sınır tanımayan etkileriyle başetmek zorundadırlar.

Küreselleşme denen sürecin bu adla anılmayı gerektirecek yoğunlukta bir fenomen haline gelmesi oldukça yenidir; aslında bu

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyesi.

süreç İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesini takip eden gelişmelerle kendini hissettirmeye başlamış ve Sovyet blokunun çöktüğü 1989 yılından sonra ortaya çıkan olaylarla iyice belirginleşmiştir. Böylece insani varoluşun sosyal, kültürel ve iktisadi yönleri artık büyük ölçüde ulusları aşan bir nitelik kazandırmıştır. Bununla beraber, bazı sorunların dünya ölçeğinde ortaya çıkmaya -ve öyle kavranmaya- başlaması çok önceden beri varolan bir gerçektir..

Küreselleşme uluslar arasında her bakımdan karşılıklı bağımlılığı artırmakta ve herkesin hayatını kendisinden çok uzakta meydana gelen olaylara ve alınan kararlara gitgide daha fazla bağımlı hale getirmektedir. Bu süreçte her şey hareket halindedir: felaketler, uyuşturucular, fikirler, imajlar, bilgi, göçmenler, para, müzikler, hava kirliliği, filmler, radyasyon, mülteciler, internet, öğrenciler, teknoloji, ders kitapları, turistler, değerler, silahlar... dünya ölçeğinde hızla akıyor, yayılıyor. Mesafenin/mekanın yok olması anlamına gelen yönüyle küreselleşme aynı zamanda ulusal toplumların sınırlarını aşan bir "dünya toplumu" tasavvurunun oluşmasını teşvik eden dinamikler de içermektedir. Bununla beraber, bu dünyalaşma sürecinin "yerel" ve "ulusal" olanı tümüyle "küresel" olana bağımlı hale getirdiğini ve tekdüze, standartlaşmış bir global kültürün egemenliğinin söz konusu olduğunu söylemek de bir abartıma olur. Küreselleşme bir ölçüde yerelleşme ile beraber gitmekte, küresel fenomende yerel (local) olanın da rolü bulunmaktadır. Bundan dolayı, kimi yazarlar karşı karşıya olduğumuz sürecin globalleşmeden ziyade "glokalleşme" terimiyle ifade edilebileceğini belirtmektedirler.

Sonuç olarak, küreselleşmeyi üç ayrı düzeydeki (küresel, ulusal ve yerel) gelişmelerin birbirleriyle etkileşiminin ortaya çıkardığı bir fenomen olarak görmek daha doğrudur. Şüpheli yok ki, bu durum ulusal hükümetler için sa-

dece yeni fırsatlar yaratmamakta, aynı zamanda yeni sorunlar da ortaya çıkarmaktadır.

B. Küreselleşme, Ulus Devlet ve Egemenlik

Bu yazıda, asıl konumuza geçmeden önce, küreselleşmenin ulus devletle ilgili sonuçlarına ve bu çerçevede egemenlik kavramını aşındırması meselesine kısaca bir göz atmakta yarar vardır. Küreselleşmenin göstergeleri ve dinamikleri durumundaki kimi gelişmeler -evrenselleşmiş haberleşme, süper-sonik ulaştırma, sermaye ve emeğin ulus aşırı ölçekte akışkanlığı, yüksek teknoloji silahlar vb.- ulus devleti bir dizi ciddi sorunla karşı karşıya bırakmıştır. Bu sorunun özünü şöyle ifade edebiliriz: Modern devletin son iki yüzyıldaki başarısının, esas olarak, onun iktisadi refahı artırma, fiziki güvenliği idame ettirme ve yurttaşlarına özgü (distinctive) bir kültürel kimlik kazandırma kabiliyetine dayandığı düşünülüyordu. Ne var ki, küreselleşmenin dinamikleri ve yeni küresel güçler devletlerin bu geleneksel kapasitesini önemli ölçüde zafaya uğratmaktadır.

Küreselleşme, ulus devletin geleneksel rolünde iki önemli yapısal değişim meydana getirmektedir: bütünleşme ve parçalanma. Bunlar ters yönde etkiler yaratmakla beraber, ulus-devletin siyasi alanda hakim aktör olma konumunu tehdit etmeleri bakımından birleşmektedirler.

Bütünleşme süreci iktisadi ve teknolojik değişimin dünya çapındaki etkisinin sonucudur. İçinde yaşadığımız dünya artık gerçekten global hale gelmektedir. Bugün artık tropik yağmur ormanlarının derinliklerinde çalşan okuryazar olmayan işçiler bile bilmektedirler ki, onların hayatları kendilerinin yerellikleri -hatta kendi devletlerinin sınırları-dahilinde işleyen güçler tarafından değil, fakat esas olarak dünya piyasalarının ve uzak

ülkelerdeki tüketicilerin alışkanlıkları, zevkleri ve yeteneklerinin değişkenlikleri tarafından belirlenmektedir. Fakat bu gözlem sadece “geri kalmış” ülkelerin işçileri için değil, aynı zamanda “gelişmiş” dünyanın muhtelif yerlerindeki işçiler için de geçerlidir. Küresel piyasaların ortaya çıkışıyla, ulus aşırı şirketlerin ölçeği ve gücü büyümektedir. Dünya çapındaki bu iktisadi bütünleşme süreci uluslararası siyasi arenanın yeniden düzenlenmesini zorunlu kılmaktadır.

Parçalanma süreci ise, bir dereceye kadar, iktisadi ve siyasi bütünleşmenin bir yan ürünüdür. Dünya piyasalarının büyümesiyle birlikte, mesela, ekonomilerin bölgeselleşmesi eğilimi ortaya çıkmış ve bu bölgesel ekonomilerin bazıları (örn., Singapur/Endonezya veya Vancoover/Seattle) kendi ulus devletlerinden çok, öncelikle küresel ekonomiyle bağlantılı hale gelmişlerdir. Bu iktisadi eğilimlere cevap olarak -ki bu etnik kimlik sorunlarının canlanmasına katkıda bulunmuştur- ulus devlet içindeki bölgesel ekonomilere daha geniş yetkiler verilmektedir. Bütün Avrupa’da, başta İspanya’nın özerk bölgelerinde ve Almanya’nın eyaletlerinde gerçekleşmiş olan bu süreç, yakınlarda Galler Meclisi’nin ve İskoç Parlamentosu’nun kurulmasının gösterdiği gibi, Birleşik Krallık’ta da devlet yapısını etkilemiştir. Parçalanma süreci ulus devletin geleneksel yapılarını zayıflatmakta ve ulusal siyasi sistemlerin yeniden şekillenmesini teşvik etmektedir.

Bununla beraber, küreselleşme dünya çapında karşılıklı bağımlılığı arttırdığı için ulus devletin gücünü zayıflatır görünmekteyse de, onu tümüyle ortadan kaldırma ihtimali yoktur. Yani, modern devletın görünebilir gelecekte siyasi teşkilatlanmanın asli biçimi olarak kalacağı kesin gibidir. Bu nedenle, küreselleşmenin ortaya çıkardığı gerçek tehdit ulus devletin kendisine yönelik olmaktan çok, siyasi otoritenin geleneksel kullanım bi-

çimine yöneliktir. Küreselleşme devleti ortadan kaldırmayabilir, ama yönetenler ile yönetilenler arasındaki iktidar ilişkisinin geleneksel bir anlatımı olarak egemenlik ilkesinin ortadan kalkmasına yol açabilir.

Bu tehdidin mahiyeti egemenliğin normatif (hukuki) ve empirik (siyasi) telakkileri –yani, devletin resmi hukuki otoritesi ile onun siyaset amaçlarını gerçekleştirme fiili kapasitesi- arasındaki ayrım göz önünde bulundurulduğunda daha kolay anlaşılabilir. Global ekonominin ortaya çıkışı ulus devletlerin kendi ekonomilerini başarılı olarak düzenleme güçlerini azaltmış ve onları artan bir şekilde uluslararası finans piyasalarının dalgalanmalarından etkilenenebilir hale getirmiştir. Bu, ise egemen yapının bir emriyle veya fermanıyla telafi edilebilecek veya tersine çevrilebilecek türden bir iktidar veya kapasite kaybı değildir. Egemen irade ulusal ekonomiyi korumaya dönük hukuki otoritesini belki tarife engellerini getirerek, kambiyo kontrolleri koyarak, sermaye akışını düzenleyerek şeklen elinde tutabilir. Ama bu gibi resmi hukuki yetkileri elinde tutması devletin ulusal ekonominin işleyişi üzerinde emredici denetimini sürdürmeye gerçekten de muktedir olduğunu göstermez.

Küreselleşmenin bu gibi etkilerine rağmen, devlet hâlâ ekonomiyi yönetmenin ve yurttaşlarının refahını artırmanın temel aracı durumdadır. Önemli olan nokta, yapısal değişmelerin bir sonucu olarak, onun diğer güçlü araçlarla birlikte çalışmaya kendini hazırlamak zorunda olduğudur. Başarılı olmak için devletin artık özel şirketlerin temsil ettiği güçten yararlanmaya, onlarla birlikte çalışmaya muktedir olması ve keza birçok supranasyonal organla uyumlu çalışması gerekiyor. Kısaca, devlet artık gücü paylaşmak zorundadır.

Bu durumda, Bodin’den Dicey’e kadar siyaset teorisyenlerinin anlattıkları –“yurttaşlar

ve tebaa üzerindeki en üstün, mutlak ve daimi iktidar” olarak egemen otorite imajına dayanan- siyasi egemenlik artık sona yaklaşmıştır; bu düşünce artık siyasi iktidar ilişkilerinin mahiyetinin doğru bir anlatımını vermemektedir. Bunun tipik bir göstergesi, Jean Bodin’in egemenliğin önemli işaretlerinden biri saydığı, devletin paranın değeri üzerindeki kontrolünün artık neredeyse ortadan kalkmış olmasıdır.

Aşağı yukarı son iki yüzyıldır siyasi düşünce Hobbes’çu anlamda, her şeye muktedir “egemen” anlayışının gölgesinde kalmış ve onun potansiyel olarak mutlakiyetçi karakterinden hep kaygı duyulmuştur. Mamafih, savaş sonrası dönemdeki değişimin bir sonucu devletin geleneksel üstünlük iddialarının aşınması olmuştur. Devlet hâlâ güçlü bir kurumdur, ama o artık karşılıklı-bağımlılığa dayanan ve global olarak örgütlenmiş iktisadi ve siyasi bir güç ağına içine hapsolmuş durumdadır.

C. Küreselleşme ve Hukuk

Beşeri varoluşun hemen hemen bütün alanlarını etkileyen bir süreç olarak küreselleşme elbette hukuku da birçok bakımdan etkilemekte ve onu hem ulusal hem de uluslararası alanda yeniden biçimlendirmektedir. Hatta denebilir ki, küreselleşmeden en fazla etkilenen alan hukuktur. Aslında, bu süreçte hukuku sırf etkilenen bir alan olarak görmek de önümüzdeki gerçekliği tam olarak kavramamıza yetmez. Çünkü, hukuk, aynı zamanda, ekonomi ve teknoloji ile birlikte, küreselleşme sürecinin önde gelen taşıyıcılarından biridir.

Küreselleşmenin hukuku doğrudan doğruya etkilediği bellibaşlı alanları şu şekilde belirtebiliriz:

1. “Evrensel Normlar” Fikrinin Yükselişi

Küreselleşmenin hukukta ortaya çıkan yönlerinden birisi, bütün ulusların “evrensel” diye

anılan norm ve standartları benimseme eğilimi içine girmeleri, hatta benimsemeye zorlanmaları şeklinde kendini göstermektedir. Aslında, “evrensel standartlar”dan söz etmeye başlanıldığında hukukta küreselleşme de başlamış olmaktadır. Çünkü bu, hukukun geleneksel olarak yerel/ulusal bir fenomen gibi kavranmasını değiştirebilecek bir potansiyel taşımaktadır. Gerçi, kendilerine uyulması zorunluluğu ortaya atılan norm ve standartların hepsinin gerçekten “evrensel” oldukları tartışma götürür. Bununla kastedilen, birçok örnekte, dünyada şu veya bu nedenle egemen olmaya başlayan veya öne çıkan bazı hukuki değerleri çeşitli toplumların şu veya bu nedenle benimseme iradesi göstermeleridir. Böyle olmakla beraber, yine de bütün toplumların hangi nedenle olursa olsun ortak standartlara doğru yönelmeleri eğiliminin kendisinin küreselleşmenin bir işareti olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Hukukta evrensel normlara uymanın ulus devletler için bir zorunluluk haline gelmesinin egemenlik, self-determinasyon ve demokrasi ile ilgili yansımaları vardır. Denebilir ki, küreselleşmeyi karakterize eden nokta onun ulus devletin otoritesine yönelik tehditler içermesidir. Nitekim, bugün artık egemenliğe ilişkin geleneksel anlayışı aynen koruyarak küresel düzenin gereklerine uymaya imkan bulunmamaktadır. Gerçi, egemenlik sadece bugün değil, ulus devletin tarihinin hiçbir döneminde “tam bağımsızlık” teriminde ifadesini bulan mutlaklıkta bir gerçek olmamıştır. Ama özellikle küreselleşme süreciyle birlikte “karşılıklı-bağımlılık” kavramı ulus devletlerin başka devletlerle ve uluslararası kurumlarla ilişkilerini tanımlama bakımından daha elverişli hale gelmiştir. Bu çerçevede, “evrensel” normlara uyma zorunluluğu ulusal otoriteleri uluslar arası kuruluşlar ve mekanizmalara daha bağımlı hale getirmekte; yani tam bağımsızlık yerini kısmi ba-

gımsızlığa, tam egemenlik de yerini kayıtlı egemenliğe bırakmaktadır. Belki daha da önemli olan, bu durumun daha az ölçüde de olsa, büyük devletler –bu arada ABD- için de geçerli olduğudur.

Buna bağlı olarak, uluslar artık kendi kaderlerini tayin konusunda da tam yetkili olmaktan çıkmışlardır. Birçok iç ve dış meselede global toplumun bağlayıcı norm ve standartlarını kabul etmek zorunda kalan bir ulusun kendi kaderine tek başına hakim olduğu elbette söylenemez. Bu aynı zamanda ulusal ölçekli demokrasilerin “demokrasi” olmak iddialarını da zayıflatan bir durumdur, çünkü bu süreçte “ulusal irade”ler bir ölçüde küresel iradenin baskısı veya vesayeti altına girmektedir. Ulusal ölçekteki bu “demokrasi kaybı”nın ancak global kurum ve süreçlerin daha demokratik hale getirilmesiyle –David Held’in deyişiyle, “kozmpolitan demokrasi” yönünde adımlar atılmasıyla- telafi edilebileceğini de bu arada belirtmek gerekiyor. Ne yazık ki dünyada bu yönde bir gelişme eğiliminin varlığından söz etmek için henüz vakit erkendir. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu konuda geleceğe dönük olarak da aşırı iyimser beklentiler besleyebilecek durumda değiliz.

2. Uluslararası Hukukun Yeni Özneleri

Uluslararası hukuktaki başka bazı gelişmeler de küreselleşmenin birer göstergesi olarak alınabilir. Bireyler ve sivil örgütler şeklindeki devlet dışı öznelerin uluslar arası alanda etkili olmaları ve hatta resmen tanınmaları bunların başında gelmektedir. Artık uluslar arası dünyanın yegane aktörleri devletler değildir. Küreselleşen çağda uluslararası düzeyde özellikle sivil örgütler o kadar önemli hale gelmiştir ki kimi yazarlar bunları “global sivil toplum”un yapı taşları olarak görmektedirler. Sivil kuruluşlar isanlığın ortak meseleleri hakkında bir dünya kamuoyu oluşmasında en büyük katkıyı yapmaktadırlar. Global sivil

toplum gibi, dünya kamu oyu kavramı da kendi başına küreselleşmenin niteliği hakkında bilgi vericidir.

Uluslararası sivil örgütlerin (NGO’lar) yeni küresel sistemdeki yerini ve önemini anlamakta aşağıdaki örnekler son derece öğreticidir. Global sistemde bazı uluslararası NGO’lar birçok ulusal hükümetten daha etkindir. O kadar ki, uluslar arası alanda faaliyet gösteren hükümet dışı kuruluşlar bazan BM’ye vekaleten ve ulusal devletleri ikame eder tarzda dünyanın çeşitli bölgelerinde rol almaktadırlar. Nitekim, 1990’lar ortalarında dünyanın muhtelif bölgelerine yapılan gelişme/kalkınma yardımlarının %10’dan fazlası NGO’lar eliyle dağıtılmıştır. Acil yardımın dağıtımına on kadar büyük NGO hakim durumdadır. Keza, Kuzey Sri Lanka’da iç savaşın başlamasından sonra ilk eğitimin koordinasyonunu yine bu gibi sivil örgütler yapmıştır. Bazan da, uluslararası toplum bir ülkenin içinde kimi somut görevler yerine getirmek üzere (Afganistan’da mayınların temizlenmesi gibi) NGO’lar oluşturmuştur.

Küreselleşme, İhsan Dağı’nın işaret ettiği gibi, ulusal düzeyde birey ile devlet arasında bir tampon alan yaratmakta ve bu yönüyle otoriter devletler karşısında bireyi özgürleştirici bir etki yapmaktadır. Bunu temin eden en önemli değişme, uluslar arası resmi ve sivil örgütler ile uluslar arası sözleşmelerin bireyleri kendi devletleri karşısında koruma mekanizmalarıyla donatmakta olmalarıdır.

3. Uluslararası Hukuktan “Uluslarüstü Hukuk”a

Küreselleşmenin uluslar arası alanda hukuku etkilemesinin bir görünümü hukukun kısmen de olsa uluslar üstü bir nitelik kazanmasıdır. “Kısmen” derken hem bölgeselliği hem de belli konularla sınırlı olmayı kastediyorum. Bölgesel anlamda uluslarüstü hu-

kukun ortaya çıkışının tipik örneğini Avrupa'da görmekteyiz. Avrupa Birliği örneğinde, egemenliğin temel bir siyasi kavram olarak zayıflamasının birçok işareti yaşanmıştır, yaşanmaktadır. Uluslarüstü hukuk Avrupa Birliği'nde üye ülkelerin ulusal hukuk düzenlerinin üstünde yer alan bir "ortak hukuk" olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yeni oluşan hukuk nitelik itibarıyla geleneksel uluslararası hukuktan farklıdır. Nitekim, bugün birçok durumda bireyler doğrudan doğruya uluslarüstü hukukun özneleri durumundadırlar, kişilere haklar ve yükümlülükler yükler. Yani uluslarüstü hukuk devletlerden ziyade kişilere hitap etmektedir. Bunun sonucunda Avrupa'da kişiler iki ayrı hukuk düzeyinin ve iki ayrı vatandaşlığın özneleri haline gelmişlerdir; yani, bir üye ülkenin vatandaşı aynı zamanda "Avrupa vatandaşı"dır. Ayrıca, ulusal hukuk düzenlemeleriyle çatışması halinde AB hukukunun öncelikli uygulanacağı kabul edilmektedir.

Avrupa Birliği'nde uluslarüstü hukukun ortaya çıkışının yaklaşık kırk yıllık bir tarihi vardır. Bu yeni hukuk kategorisinin ortaya çıkmasında baş rolü Avrupa Toplulukları Adalet Divanı oynamıştır. Bu mahkeme, Roma Antlaşması'nda zaten öngörülmüş olan "rüzük"lerin üye ülkelerde doğrudan doğruya uygulanabilirliği (directly applicability) kurumunun yanında, özellikle "ön karar" prosedürü çerçevesinde verdiği kararlarla "doğrudan etki" (direct effect) doktrinini geliştirerek Topluluk/Birlik hukukunun üstünlüğü doktrinini geliştirmiş ve buna etkinlik kazandırmıştır.

Uluslararası düzeyde hukukun konu bakımından küreselleşmekte olduğu alan ise "insani müdahale" ve "insan hakları hukuku" şeklinde ortaya çıkan insani hukuktur. Hukuk açısından, küreselleşmeyi tahrik eden nedenlerin bir kısmı Birleşmiş Milletler örgütü çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Küreselleş-

me "uluslararası toplum" kavramını gitgide daha fazla ön plana çıkarmaktadır. Uluslararası toplum en somut biçimde kendisini Birleşmiş Milletler örgütünde göstermektedir. Bunun tipik görünümünün başında, BM'nin küresel toplumun temsilcisi olarak, "insani" amaçlarla ulus devletlerin iç işlerine müdahale edebilmesi gelmektedir. Ulus devletlerin eskisi gibi egemenliklerini ileri sürerek buna karşı çıkma şansı çok azalmıştır; egemenliğin hiçbir devlete insani yardımı reddetme/engelleme yetkisi vermediği görüşü gitgide daha fazla yaygınlık kazanmaktadır. İnsani müdahale konusunda –Birleşmiş Milletler'in kişiliğinde- uluslararası toplumun herhangi bir davet olmadan harekete geçmekteki istekliliği, uluslararası sistemin geleneksel temeli olan "iç işlerine karışmama" kuralının da değerini önemli ölçüde azaltmaktadır.

Nitekim, Birleşmiş Milletler özellikle "soğuk savaş"ın sona ermesinden sonra ulus devletlerin içindeki uyuşmazlıklara "insani müdahale" amacıyla daha fazla karışmaya başlamıştır. Bu konudaki dönüm noktası, 1991 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin Körfez Savaşı'nda Irak'ı Kuveyt'ten askeri güç kullanarak çıkartmaya yetki vermesi olmuştur. Gerçi Irak'ın Kuveyt'e saldırması geleneksel anlamda bir uluslar arası uyuşmazlık idi, ama bu olay yeni bir dünya düzeninin kurulmasında BM'nin rol almasının yolunu açmış olması bakımından küreselleşmeyi hızlandıran en önemli etkenler arasında yer almıştır. Kaldı ki, bu dönemde Irak'a yapılan müdahale Kürtleri Saddam rejiminin baskısından korumak amacı da güdüyordu; yani BM bu örnekte bir iç çatışmaya –bir ulus devletin içine- müdahale etmiştir. Ayrıca, Ruanda (soykırımı önlemek amaçlı) ve Somali'deki (yardım dağıtmak amaçlı) BM operasyonları da "insani müdahale" gerekçesinin geleneksel "ulusal egemenlik" anlayışını berhava etmesine yol açmıştır.

“İnsani müdahale”nin münhasıran BM düzeyinde söz konusu olmasına karşılık, “insan hakları hukuku”nun doğması hem BM düzenlemeleri bakımından hem de daha yoğun olarak Avrupa çapında belirginleşmektedir. Küreselleşme insan haklarına saygıyı ulusal devletlerin birer iç sorunu olmaktan çıkararak “küresel toplum”un ilgi alanına sokmuştur. Ulus devletler artık sadece insan haklarıyla ilgili uluslar arası belgelere imza atıkları için değil, fakat aynı zamanda global toplumda meşru ve saygın siyasi birlikler olarak muamele görebilmek için de kendi ülkelerinde yaşayan insanların temel haklarına saygı göstermek zorundadırlar. İnsan haklarına saygı ve demokrasi küresel ahlakın baş standardı haline gelmiştir. Artık hiçbir devlet “kendi egemenlik alanımdaki kişilere –başta vatandaşlarıma- istediğim gibi muamele ederim, bu kimseyi ilgilendirmez” diyebilecek durumda değildir.

Avrupa’da da insan hakları ortak hukuku iki farklı düzeyde ortaya çıkmaktadır. Birincisi ve asıl belirleyici olanı Avrupa Konseyi teşkilatı düzeyidir. Avrupa Konseyi çerçevesinde imzalanmış ve 1950’lerden buyana yürürlükte bulunan insan hakları koruma mekanizması Avrupa düzeyinde oluşan bağlayıcı bir ortak insan hakları rejiminin temelini oluşturmuştur. Bu rejimin odağında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bulunmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni, Avrupa halklarının –insan onuru, hukukun üstünlüğü, çoğulculuk, hoşgörü, geniş fikirlilik ve demokrasi gibi- ortak değerlerini göz önünde tutarak ve insan haklarına genişlik ve derinlik kazandıracak bir şekilde yorumlamak suretiyle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi “insan hakları hukuku”nun sadece Avrupa’da değil, bütün dünyada ana referansı haline gelmeyi başarmıştır. Bu mahkemenin konumunu güçlendiren en önemli etken kararla-

rına bütün Avrupa Konseyi üyesi ülke yönetimlerinin uymak zorunda olmalarıdır.

Avrupa düzeyinde bir insan hakları ortak hukuku doğmasına –daha az düzeyde de olsa- katkıda bulunan ikinci oluşum Avrupa Birliği ve onun mahkemesi olan Adalet Divanı’dır. Avrupa Toplulukları Adalet Divanı şimdiye kadar Roma Antlaşması’nda sayılan temel iktisadi özgürlüklerin yorumu yoluyla bu davaya kısmen katkıda bulunabiliyordu. Avrupa Birliği Temel Haklar Yasası’nın (Charter) kabulünden (2001) sonra ise Avrupa Adalet Divanı artık bir insan hakları mahkemesi olarak da işlev görecektir.

Bu arada, Avrupa Birliği’nde bir insan hakları yasasının yürürlüğe girmiş olmasının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin işlevselliğinde herhangi bir zayıflamaya yol açmayacağına da işaret etmek gerekiyor. Bunun iki nedeni var: Birincisi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin bir organı olduğu Avrupa Konseyi teşkilatının Avrupa Birliği’nden hem ayrı hem de daha kapsayıcı olmasıdır. İkincisi ise, İnsan Hakları Mahkemesi’nin Adalet Divanı’na göre insan hakları bakımından uzman bir mahkeme niteliğinde olmasıdır. Başka bir ifadeyle, hala siyasi ve iktisadi bir birliğin mahkemesi olduğu için, Avrupa Adalet Divanı’nın insan haklarıyla ilgisi tali düzeydedir.

4. NATO ve Meşru Müdafaa ve İnsani Müdahale

Vaktiyle Batı dünyasının Doğu blokuna karşı ortak savunmasını üstlenmek amacıyla kurulmuş olduğu için tabiatıyla “dünyalık” bilincine hizmet etmesi beklenmeyen Kuzey Atlantik İttifakı (NATO), Sovyetler Birliği’nin uydu rejimlerle birlikte çökmesinden sonra, artık, ABD’nin önderliğinde Avrupa’nın bütünlüğünün de sembol oluşumlarından biri haline gelmiştir. NATO global-

leşen dünyadaki önemi bakımından –sınırlı bir alanda da olsa- BM ile neredeyse rekabet eder bir konuma gelmiştir. NATO yeni global sistemde zaman zaman fiilen BM adına da iş görmektedir. Nitekim, gerek Körfez Savaşı sırasında gerekse 11 Eylül terör saldırısına mukabele etmek üzere düzenlenen Afganistan hareketinde ABD önderliğindeki NATO ülkeleri başı çekmiştir.

Uluslararası hukukun (başta BM Antlaşması'nın) uluslar arası ilişkilerde güç kullanma yasağının bir istisnası olarak tanımlanmış olduğu, ülkelerin “meşru müdafaa doğal hakkı” çerçevesinde, Kuzey Atlantik Antlaşması hükümleri gereğince NATO ülkelerinin üye ülkelerden birine yönelik saldırıyı birlikte def etme yükümlülüğü altında olmaları da bu gelişimi kolaylaştırmaktadır. Ancak, Avrupa'nın kendi bağımsız güvenlik teşkilatını kurma çabaları NATO'nun küresel rolünü azaltacak gibi görünmektedir.

Meşru müdafaa hakkıyla ilgili önemli bir nokta, bunun tamamen devletlerin ulusal takdirine bırakılmış olan ve dolayısıyla bağımsız olarak kullanabilecekleri bir hak olmamasıdır. Meşru müdafaa hakkı ancak uluslararası hukuk çerçevesinde kullanılabilir bir haktır. Öte yandan, Birleşmiş Milletler çerçevesinde “insani müdahale”nin meşruluğunun kabul edilmesi devletleri sistematik insan hakları ihlallerinden caydırıcı bir etkiye sahiptir. Bir devletin kendi vatandaşlarına yönelik kötü muamelelerinin, sadece uluslararası toplumun vicdanını sarstığı için değil, aynı zamanda uluslar arası barış ve istikrarı tehdit ettiği düşünüldüğü için de güç kullanılması yoluyla durdurulması gerektiği görüşü genel bir kabul görmeye başlamıştır. Bu ise bütün dünyada insan haklarına riayeti sağlayacak politika ve standartları oluşturmay kolaylaştırabilecek bir faktördür.

5. Uluslararası Mahkemeler ve Tahkim

Küreselleşmenin önemli ve devlet egemenliğini aşındıran başka bir tezahürü, “insanlığa karşı suç” işlediği iddia olunan kişileri –bunlar devlet adına işlenmiş olsalar bile- doğrudan doğruya yargılamak üzere uluslararası mahkemelerin kurulmasıdır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan Nuremberg yargılamaları bireylerin savaşta yaptıklarından dolayı uluslararası topluma karşı sorumlu oldukları anlayışını ortaya çıkarmıştır. Bu görüş uluslararası hukukun yegane öznesinin antlaşmaların tarafı olan devletler oldukları anlayışından tamamen farklıdır. 1990'larda Uluslararası Adalet Divanı Nuremberg'den bu yana ilk defa olarak Ruanda'dan ve eski Yugoslavya'dan soykırımından ve diğer savaş suçlarından şüpheli kişileri yargılamıştır. Bu yargılamaların bir yeniliği, zaten tutuklanmış veya haklarında tutuklama kararı çıkarılmış olan şüphelilere karşı dava açmış olmalarıdır. Böylece tutuklama bir iç hukuk tedbiri olmanın yanında bir uluslar arası hukuk kurumu hüviyeti de kazanmaktadır. Bu çerçevede, global barış ve güvenliğin daha da güçlenmesi için Uluslararası Adalet Divanı'nın daha işlevsel hale getirilmesi gerektiği, bu arada BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarını denetleme yetkisiyle donatılmasının, hiç değilse Güvenlik Konseyi'ne danışma hizmeti vermesinin sağlanmasının uygun olacağı yolunda görüşler ileri sürülmektedir.

Bu gelişmeler bir Uluslararası Suç Mahkemesi'nin kurulmasını zorluta hale getirmiştir. Ayrıca, özellikle 11 Eylül 2001'de ABD'ye yapılan terörist saldırıdan sonra, uluslararası yargılama ve bu çerçevede tutuklama tedbiri konuları terör suçları bakımından da gündeme gelecektir. Önümüzdeki dönemde uluslararası hukukun önemli bir parçasını terörle mücadele mevzuatının oluşturacağı söylenebilir. Mamafih, söz konusu suçlardan şüpheli

olanları mahkeme önüne çıkarmanın siyasi olarak bazı ciddi zorlukları vardır.

Her ne hal ise, bu gelişme yine de mutlak egemenliğin yerini kayıtlı egemenliğe –yani, bir devletin dünya sistemine üyeliğinin onun kendi yurttaşlarına iyi davranmasına bağlı olduğu anlayışına- bırakmasının yolunu açmıştır. Bu çerçevede, hukukun üstünlüğü anlayışının kökleşmesinin olduğu kadar küreselleşmenin de bir sonucu olarak “kayıtlı egemenlik”, ayrıca, devletin toplumda otoritenin en üstün ve nihai kaynağı olduğu düşüncesinde de bir zayıflamaya yol açmaktadır.

Öte yandan, eskiden esas itibarıyla bir özel hukuk kurumu olarak görülen “tahkim” küreselleşmeyle birlikte hem yaygınlaşmakta hem de artık ulusal ve uluslararası alanda bir kamu hukuku çözümünü niteliği kazanmaktadır.

6. Hukukun Üstünlüğünün Küreselleşmesi

Küreselleşme “hukukun üstünlüğü” ilkesinin sadece ulusal devletlerde değil dünya ölçeğinde de geçerli olması düşüncesine güç katmaktadır. Artık “hukukun küresel üstünlüğü”nden, “küresel hukuk devleti”nden söz edilmeye başlanmıştır. Gerçi, uluslar arası hukukun uygulayıcı gücü olarak BM'nin hâlâ yeterli otoriteye sahip olduğu söylenemez; BM bir dünya devleti değildir. Öte yandan, yeni uluslararası düzen her ne kadar formel olarak daha hukuki bir nitelik kazanıyor ise de, yine de bu düzende her zaman hukuki meşruluğun egemen olduğunu söylemek zordur. Gerek ABD'nin neredeyse rakipsiz bir dünya gücü olarak NATO'yu ve hatta BM'yi kendi istediği doğrultuda harekete geçirebilecek konumda olması, gerekse BM Güvenlik Konseyi'nin demokratik olmayan yapısı fiziki gücün hukuku araçsallaştırmasını ne yazık ki kolaylaştırmaktadır.

Bu elverişsiz şartlara rağmen, “hukukun üstünlüğü”nun küresel toplumda da hakim kılınması yönündeki düşüncenin kendisi hukuki küreselleşmeyi zorlayabilecek bir dinamiktir. Keza, insani hukukun ve bu çerçevede insan hakları hukukunun bağlayıcılığı sağlayan mekanizmalar da bu gelişmeye katkıda bulunabilecek diğer bir önemli etken olarak ortadadır. Bu çerçevede, ulusal egemenlik ve “iç-işlerine karışmama” ilkelerinin zayıflaması uluslararası güç veya otoritelerin bunlardan doğacak boşluğu istismar etmelerine elverişli bir durum yaratmakla beraber, bu boşluğun demokratik meşruluğu gözetilecek bir tarzda ve global çapta doldurulması şansı tümüyle yitirilmiş değildir.

7. Hukukun Uyumlaştırılması

Küreselleşme kimi uluslar arası veya uluslararası normlara dayanılarak gerektiğinde ulusal devletlere müdahale edilebilmesi, onların egemenliklerinin az veya çok çığnenebilmesi sonucunu doğurmakla kalmıyor, aynı zamanda ulusal hukukları bazı stratejik alanlarda birbirine de yaklaştırıyor, hatta yeknesak hale getiriyor. Nitekim, dünya ölçeğinde geçerli olmak üzere akdedilen birçok anlaşma ve sözleşme ulus devletlerin çeşitli konularda hukuki düzenlemelerini uyumlu hale getirmeleri sürecini de başlatmaktadır. Bu çerçevede, uluslararası bankacılık, para aklama, internet yoluyla haberleşme, ticaret, uluslararası şirketler ve telif hakları konularıyla ilgili pek çok uluslar arası norma uygun olarak devletler iç hukuklarını gözden geçirmekte ve benzer standartları uygulamaya koymaktadırlar. Bunların özelliği hepsinin de geleneksel anlamda özel hukuk ilişkileri alanına girmesidir. Bu demektir ki, küreselleşme süreci, uluslararası kamu hukuku yanında ulusal ve uluslararası özel hukuku da yeniden biçimlendirmektedir.

Mamafih, hukuk sistemlerinin bazı stratejik konularda uyumlulaş(tırıl)ması ilk bakışta sanıldığı kadar ulusal devletleri zayıflatan bir gelişme olarak görülmeyebilir. Çünkü, bu hala devlet eliyle gerçekleşen bir süreç olduğu için ulusal devletleri güçlendiren bir gelişme olarak da mütalaa edilebilir. Ayrıca, bu sayede her bir devlet benzer mevzuatın başka ülkelerde de geçerli olduğundan emin olmaktadır. Başka bir anlatımla, uluslar arası standartları ulusal hukuk düzenlemelerine dönüştürmek ulusal otoritelere uluslararası riskleri kontrol etme ve onlara yine “devletler sistemi” içinde kalarak mukabele etme imkanı vermektedir.

D. Küreselleşmenin Türk Hukukuna Etkileri

Türkiye'nin küreselleşme karşısındaki konumu önemli ölçüde muammalıdır. Çünkü, bir yandan, küreselleşmeyi yönelindirebilecek, hatta etkileyebilecek derecede güçlü bir uluslararası aktör olmadığı için, Türkiye'nin küreselleşmeyle olan ilişkisi esas itibarıyla “maruz kalma” şeklindedir. Ama öte yandan, güçlü bir merkezi devlet geleneğine sahip olmakla ve “tam bağımsızlık”çı bir egemenlik retorikine aşırı bağlılığıyla temayüz eden bir devlet olması da Türkiye'ye küreselleşmeye karşı direnme potansiyeli sağlamaktadır. Esasen, bu “maruz kalma” psikolojisi küreselleşmeye karşı direnme insiyakını daha da güçlendirmektedir. Türkiye'deki yaygın “sivil” kültürün niteliği de bu eğilimi destekleyici niteliktedir.

Bu ikircikli durumdan dolayı, küreselleşmeyle ilgili tutumu istikrarlı bir çizgi takip etmese de, -burada ele alamayacağım- kimi başka nedenlerin de katkısıyla Türkiye bu süreçten belli ölçülerde etkilenmektedir. Bu etkilenmeden Türk hukuku da elbette payını almaktadır. Bu etkilerin bir kısmı BM rejiminin ve NATO sisteminin gereklerinden

kaynaklanırken, bir kısmı da Avrupa bölgesindeki gelişmeler tarafından harekete geçirilmektedir. Ayrıca, Türk hukuku yukarıda işaret ettiğimiz, hukukun dünya ölçeğinde bazı bakımlardan benzeşmesi sürecinin de dışında değildir.

1. BM Rejimi, NATO ve Türkiye

Türkiye Birleşmiş Milletler'in kurucu üyelerindedir. Bu nedenle BM Antlaşması'nın üye devletler için öngördüğü yükümlülüklerle Türkiye de bağlıdır. Türkiye bu çerçevede BM'nin insani müdahale kararlarının yerine getirilmesine zaman zaman BM emrine silahlı güç tahsis ederek katkıda bulunmakta ve çeşitli ülkelere uygulanan BM ambargolarına genellikle uymaktadır. Kimi zaman kendi bölgesel ve stratejik çıkarlarıyla bağdaşmadığını düşündüğü BM kararlarına uymaktan sarfi nazar etse de, bu durum Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde yer yer zorluklarla karşılaşmasına yol açabilmektedir. Kaldı ki, Irak'a 1991 yılında yapılan müdahale örneğinde olduğu gibi, Türkiye kendini askeri güçle olmasa da müdahaleyi kolaylaştıran başka yollarla BM kararlarına uygun davranmak zorunda hissetmektedir. Özellikle, BM hukuku çerçevesinde “meşru müdafaa” ilkesi gereğince kimi ülkelere yapılan askeri müdahalelere karışmamasının ileriye dönük olarak kendi güvenliğini de tehlikeye atabileceğini Türkiye'nin hesaba katması gerekmektedir.

Buna karşılık, NATO içindeki konumu bakımından Türkiye'nin manevra alanı çok daha dardır. Çünkü, Kuzey Atlantik Antlaşması'na göre, üye ülkelerden birine yönelik saldırıya Türkiye'nin müttefikleriyle birlikte mukabele etmek yükümlülüğünden kaçınması hemen hemen imkansızdır. Bunun en son örneği Afganistan'a yapılan müdahalede kendini göstermiştir. Bu olayda Türkiye'nin askeri harekate silahlı güçle katılması çok gö-

ze batar boyutlarda olmamışsa da, başka biçimlerle bu hareketin içinde yer aldığı kesindir.

2. Avrupa İnsan Hakları Hukuku

Avrupa Konseyi'nin kurucu üyelerinden ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ilk onaylayıcılarından biri olan Türkiye, bu konunun doğal bir sonucu olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yargı alanı içinde yer almaktadır. Avrupa Mahkemesi'ne "bireysel başvuru" hakkını 1987 yılında yurttaşlarına tanıdıktan sonra Türkiye Avrupa insan hakları hukukunun etkisini daha fazla hissetmektedir. Türkiye'nin anayasal sistemi dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi iç hukukumuzun bir parçası durumundadır. Yani, Türk mahkemeleri Sözleşme'yi doğrudan doğruya uygulamakla görevli ve yetkilidirler. Ayrıca, Türkiye Strassbourg Mahkemesi'nin kendisine karşı verdiği kararların gereğini yerine getirmekle de yükümlüdür.

Bu durum Türk hukuku üstünde birkaç yönlü bir etki yapmaktadır. İlk olarak, Türk makamları ihlal kararları doğrultusunda hareket ederek ya ulusal mevzuatı ya uygulamayı veyahut da ikisini birden değiştirmek zorundadırlar. İhlal bir pozitif hukuk kuralından kaynaklanmışsa parlamento bu kuralı değiştirmek, bir idari karardan kaynaklanmışsa yürütme ve idare bu uygulamayı kaynaklarıyla birlikte değiştirmek, bir mahkeme kararından kaynaklanmışsa yargı organları – özellikle de yüksek yargı yerleri- içtihatlarını değiştirmek yükümlülüğü altındadırlar. Hatta, bugünlerde gündemde olan mevzuat değişikliği önerisinde olduğu gibi, Avrupa Mahkemesi'nin ihlal kararlarını yargılamanın yenilenmesi nedeni haline getirmek gerekebilir. Böylece, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türk siyasi makamları bakımından hukuk oluşturmada bir referans olarak, Türk mahkemeleri bakımından ise üst yargı mercii olarak işlev görecektir. Bu durum Avrupa in-

san hakları rejimini Türk hukukunu dönüştürücü çok önemli bir dinamik haline getirmektedir. Bu, Türkiye'yi hukuki bakımdan Avrupalılaştıracak, bunun gerçekleşmesi ölçüsünde de dünyalaştıracak olan bir süreçtir.

3. Avrupa Birliğine Uyumun Hukuki Gereklere

Avrupa Birliği üyeliğine aday olması Türkiye'nin iç hukukunu çeşitli bakımlardan etkilemektedir ve daha da etkileyecektir. Esasen tam üye adaylığına kabul edilmeden önce de "gümrük birliği" anlaşması dolayısıyla Türkiye dış ticaret ve gümrük rejiminde önemli değişiklikler yapmak durumunda kalmıştı. Aralık 1999'da Türkiye'nin tam üye adaylığının resmen kabul edilmesi Türk pozitif hukukunu baştanbaşa değişikliğe uğratacak bir süreci başlattı. Çünkü, diğer bütün aday ülkeler gibi Türkiye de anayasasından başlayarak hukuk düzenini Kopenhag kriterlerine uygun hale getirmek yükümlülüğü altına girmiştir. Söz konusu kriterler başlıca üç tane: hukuk devleti ve insan hakları ilkelerine dayanan istikrarlı bir demokrasinin tesisi, AB içinde rekabet edebilecek işler bir piyasa ekonomisinin tesisi, ve nihayet ulusal ekonominin iktisadi ve parasal birliğin gereklere yerine getirebilecek bir kapasiteye ulaştırılması.

Bunlar kurumsal yapılanmada ve zihniyette olduğu kadar hukuk sisteminde de oldukça kapsamlı değişiklikleri gerektirmektedirler. Bunlar arasında, anayasal ve kurumsal yapının yeniden biçimlendirilmesi yanında, şirketler, rekabet ve anti-tröst, fikri-sınai haklar, kamu ihaleleri, devlet yardımları ve mülkiyet konularına ilişkin hukuki düzenlemeler de yer almaktadır. Nitekim, Türkiye son iki yıl içinde bu konuların bir kısmıyla ilgili olarak anayasasında ve kanunlarında büyük-küçük çeşitli değişiklikler yaptı ve eğer Türkiye AB üyeliği konusunda samimi ise bu süreç daha da devam edecektir. Bu arada be-

lirtmek gerekir ki, Ekim 2001’de yapılan anayasa değişikliği ne yazık ki Türkiye’nin “yarı-demokratik” rejiminin ana özelliğini değiştirebilecek boyutta ve derinlikte olmamıştır. Kaldı ki, Avrupa standartlarına uyum sadece bir mevzuat meselesi de değildir; Türkiye’nin hukuk uygulayıcılarının zihniyetinin de köklü değişikliklere uğraması gerekmektedir.

Öte yandan, Türkiye’nin AB’ye tam üye olması halinde, aynen Avrupa’da olduğu gibi Türkiye’de de ikili bir hukuk düzeni geçerli olacak ve Türkiye’nin iç hukukunun AB hukukuna tabiyeti devam edecektir. Çünkü, Topluluk hukukunun üstünlüğü şüphesiz Türkiye bakımından da geçerli olacak, bu çerçevede Topluluk hukuku işlemleri –anayasası da dahil olmak üzere- Türkiye’nin iç hukukuna öncelik taşıyacaktır. Bu arada, tam üyeliğin gerçekleşmesi durumunda Türk mahkemeleri sadece Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin değil Avrupa Adalet Divanı’nın içtihatlarıyla da bağlı olacaktır. Buna karşılık, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları hukukun de “Avrupa vatandaşı” olacak ve bunun sağladığı avantajlardan yararlanacaklardır. Keza, AB üyesi bir Türkiye ne dış ilişkilerini ne de güvenlik ve savunma politikalarını kendi başına belirleyebilecektir. Mesela Yunanistan Türkiye’nin “resmi düşmanı” olmaktan çıkacak, Kıbrıs meselesi de bir Avrupa meselesi niteliği kazanacaktır.

4. Hukukun Uyumlaştırılması

Türkiye için “hukukun uyumlulaştırılması” AB üyeliğinin bir gereği olmaktan başka, dünya çapında gerçekleşen ve yukarıda işaret ettiğimiz benzeşme sürecinin gerekleriyle de bağlantılı bir durumdur. Nitekim uluslararası finans ve bankacılık, para aklama, telif hakları, internet ve uluslar arası ticarete ilişkin konularda yapılan ve bu konularda standartlar getiren uluslar arası sözleşmelerin birçoğuna Türkiye de taraf durumundadır.

Bunlar arasında GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması, 1947) ve Dünya Ticaret Örgütü (1993) çerçevesinde imzalanan antlaşma ve sözleşmeler önemli bir yer tutmaktadır. Yakın vadede bunlara terörizmle ilgili ulusal hukukların uyumlulaştırılması çalışmalarının da eklenmesi beklenebilir. Bu arada, kimi uluslar arası anlaşmazlıkların çözümünde bir yöntem olarak “tahkim”in yaygınlaşmasına paralel olarak, Türkiye’de de bir anayasa değişikliği yapılmış ve Danıştay’ın idari işlemlerle ilgili yargı yetkisine kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıkların ulusal veya uluslararası tahkim yoluyla çözülebilmeye imkanı veren bir istisna getirilmiştir (Any. m. 125).

E. Sonuç

Küreselleşmenin bir yönü, iletişim teknolojisindeki baş döndürücü gelişmelerin, emek ve sermayenin daha akışkan ve daha esnek hale gelmesinin, iktisadi örgütlenmenin ulusal sınırları aşan boyutlar kazanmasının (mültinasyonal şirketler) ve ulusal var oluşun rekabetçi bir dünya sistemi içinde sürdürülmesinin yarattığı zorunluluklarla ilgilidir. Bu yönüyle küreselleşme neredeyse “doğal” bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır ve dolayısıyla küreselleşmeye karşı direnmek hiçbir ulusal otorite için mümkün gözükmemektedir. Bundan dolayı Türkiye’nin yeni dünyada sadece var kalabilmek için değil, varlığını saygın ve müreffeh bir toplum olarak sürdürebilmek ve global sahnede ciddiye alınır bir aktör haline gelebilmek için de küreselleşmenin bu zorunluluklarına kendisini uydurmaya çalışmaktan başka bir yolu yoktur.

Buna karşılık küreselleşmenin kısmen kurgusal olan bir yanı da var. Yani, başta ABD olmak üzere “ileri” Batı ülkeleri bu sürecin başını çekmekte ve onun yönünü önemli ölçüde belirlemektedirler. Mamafih, bu belirleme sürecine başka aktörlerin de ka-

tılması en azından teorik bir imkan olduğu için, bu özelliği küreselleşmeye aynı zamanda “ucu açık” bir süreç özelliği de kazandırmaktadır. Küreselleşmeyi önümüzde yürüten bir fırsatlar ve olanaklar manzumesi olarak görmemize imkan veren de esas itibarıyla onun bu özelliğidir. Ne var ki, küreselleşmeyi bir tehdit olmaktan çıkarıp bir imkana dönüştürebilmek için de yine onun gereklerine göre kendimizi uyarlamamız şarttır. Başka bir anlatımla, küreselleşmeyi onun dışında kalarak etkilemeye ve onun tehdit potansiyellerini avantaja çevirmeye imkan yoktur.

Bu, aynı zamanda, küresel toplumun karar-alma mekanizmalarının demokratikleştirilmesi gereğini de ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçevede, küreselleşmenin ulusal egemenliklerde yol açtığı kayba esef edip etmememiz, bu kaybın nasıl ve kimin tarafından telafi edildiğine/edileceğine bağlıdır. Eğer küreselleşme kaybedilen “ulusal” egemenlikten bireysel yurttaşlar olarak bizim aldığımız pay demokratik olmayan uluslararası veya uluslar üstü otoritelere kayan paydan azsa, bunun ülke içinde genel bir hoşnutsuzluk yaratması anlaşılabilir bir durumdur. Küreselleşmenin insaniyet temelinde bir evrenselliği temsil etmesi ancak içinde sivil aktörlerin de etkili olacağı bir “küresel demokratikleşme” ile mümkün olur. Ancak böyle bir evrensellik “dünyalaşma”nın yerelliği yok etmediği, başka bir deyişle “birlik içinde çokluk”u mümkün kılan, gerçekten insaniyetçi bir dünya tasavvuru sunabilir. Bundan dolayı, küreselleşmenin aşağıdan yukarıya doğru demokratikleşmesi ve global toplumun gerçekten “sivil” bir nitelik kazanması ahlaki bir zorunluluktur.

Türkiye'nin hukuki küreselleşmesini de ancak böyle bir perspektif içinde düşünmemiz gerekiyor.

Yararlanılan Kaynaklar

Aral, Berdal, *Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999).

Birch, Anthony H., *The Concepts and Theories of Modern Democracy* (London & New York: Routledge, 1996).

Brown, Chris, “Human Rights”, Baylis, J. ve Smith, S. (ed.), *The Globalization of World Politics* (Oxford: 1997), s. 469-81.

Dağı, İhsan D., *İnsan Hakları, Küresel Siyaset ve Türkiye* (İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2000).

Dunne, Timothy, “Liberalism”, Baylis ve Smith, *a.g.e.*, s. 147-62.

Erdoğan, Mustafa, *Anayasal Demokrasi* (Ankara: Siyasal, 2001).

Erdoğan, Mustafa, “Türkiye Avrupa Birliği Eşiğinde mi?”, *Dersimiz Özgürlük* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2001) içinde, ss. 129-53.

Hauge, R. ve Harrop, M. ve Breslin, S., *Comparative Government and Politics* (London: MacMillan, 1998).

Held, David, *Models of Democracy* (Stanford: Stanford University Press, 1996).

Heywood, Andrew, *Politics* (London: MacMillan, 1997).

Loughlin, Martin, *Sword and Scales: An Examination of the Relationship Between Law and Politics* (Oxford & Portland: Hart Publishing, 2000).

Mathijsen, P. S. R. F., *A Guide to European Union Law* (Carswell Legal Pub., 1999).

Öke, Mim Kemal, *Küresel Toplum* (Ankara: ASAM Yayını, 2001).

Weiner, Jarrod, *Globalization and the Harmonization of Law* (London & New York: Pinter, 1999).

Yüksel, Mehmet, *Küreselleşme, Ulusal Hukuk ve Türkiye* (Ankara: Siyasal, 2001).